

Seksualiteit. Natuurlijk in het onderwijs

Eindnotitie Onderwijsproject

Gezond Seksueel Gedrag in de RJ

Colofon

Auteurs: Tineke de Waard, Mechtild Höing & Nanne Vosters

©: Expertisecentrum Veiligheid, Avans Hogeschool

Uitgave: 's-Hertogenbosch: Avans Hogeschool

Datum: mei 2017

Dit rapport is mede tot stand gekomen met subsidie van het Nationaal Regieorgaan Praktijkgericht Onderzoek SIA.

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	3
2. Werkveld in beweging.....	3
2. Leerbehoefte van studenten van Avans.....	6
3. Aandacht voor de themacompetentie in het beroepsonderwijs.....	6
4. Blauwdruk voor een leerlijn seksualiteit.....	8
5. Wat werkt bij het lesgeven over seksualiteit?.....	11
6. Benodigde competenties van docenten.....	12
7. Advies aan de onderwijscommissies.....	12
Bijlage 1: Afstudeeronderzoeken gedurende het project VlaggensysteemRJ.....	14
Bijlage 2: Kwalificaties.....	15

1. Inleiding

Voor u ligt de eindnotitie van het onderwijsproject van het Raak-Pro project “Gezond Seksueel gedrag in de residentiële jeugdzorg”(kort: Vlaggensysteem RJ). Het Vlaggensysteem RJ is een methode om seksueel gedrag van jongeren in de residentiële jeugdzorg te duiden, bespreekbaar te maken en er adequaat op te reageren. Het Project ‘Gezond seksueel gedrag in de residentiële Jeugdzorg: duurzaam verbeteren van professioneel handelen’ - korte naam: Vlaggensysteem Residentiële Jeugdzorg (RJ) is gestart in mei 2013 en duurde tot mei 2017. Accare jeugd GGZ, Movisie, Rutgers, TNO en Avans Hogeschool werkten hierin samen. Het project werd mede gefinancierd door Nationaal Regieorgaan Praktijkgericht Onderzoek SIA en is uitgevoerd in samenwerking met professionals in de residentiële jeugdzorg en docenten en studenten sociale studies van diverse hogescholen door heel Nederland.

Het project had twee hoofddoelen:

1. De handelingsverlegenheid van professionals in de RJ met betrekking tot seksualiteit en seksueel gedrag van jongeren verminderen;
2. Kennis ontwikkelen over het succesvol implementeren van het Vlaggensysteem binnen de RJ en het Hoger Sociaal Agogisch Onderwijs.

Het tweede doel werd gaandeweg het project breder geformuleerd, namelijk: kennis ontwikkelen over het succesvol implementeren van onderwijs over seksualiteit en het bevorderen van de handelingscompetenties van toekomstige professionals inzake seksualiteit bespreekbaar maken. Aan dit doel werd in een apart deelproject – het onderwijsproject- gewerkt.

U vindt hier een korte weergave van wat het onderwijsproject aan inzichten opleverde en wat dit voor de Hogere Sociale Studies betekent.

Doel adviesnotitie

Het project ‘Vlaggensysteem RJ’ richtte zich met name op de werker in de residentiële jeugdzorg maar we willen nadrukkelijk het belang van dit thema voor alle studenten en alle doelgroepen aangeven. Seksualiteit, gezond en ongezond seksueel gedrag zijn thema’s die natuurlijk een plek moeten hebben in het onderwijs aan professionals die met mensen werken. Deze adviesnotitie is bedoeld als ondersteuning en bron van inspiratie voor directies, onderwijscommissies en docenten die bezig zijn met de onderwijsontwikkeling en de transformatie van de opleidingen. In deze notitie wordt alle kennis die binnen het onderwijsproject is ontwikkeld beknopt gepresenteerd. We hopen dat daarmee een bijdrage te leveren aan de borging van het thema seksualiteit in het nieuwe onderwijs.

2. Werkveld in beweging

Gedurende de looptijd van het project was het werkveld waartoe wij opleiden en het hbo-onderwijs in beweging.

De commissie Samsom gaf in het rapport “Omringd door zorg, toch niet veilig” (2012) inzicht in de mate waarin uit huis geplaatste jeugdigen in de jeugdzorg te maken kregen met seksueel misbruik. Dit misbruik werd door de professionals onvoldoende opgemerkt en er werd onvoldoende adequaat op gereageerd. Het rapport maakte een schrijnende handelingsverlegenheid duidelijk. Professionals bleken het bespreken van seksualiteit niet zelden te vermijden. Om toekomstig jeugdzorgwerkers beter op toe te rusten op hun taak heeft Jeugdzorg Nederland in 2013 samen met de Vereniging Hogescholen een specifieke themacompetentie ‘seksuele ontwikkeling, seksueel risicogedrag en seksueel misbruik’ ontwikkeld, die opgenomen moest zijn in het uitstroomprofiel jeugdzorgwerker. Het waarborgen van een gezonde seksuele ontwikkeling, het kunnen signaleren van een afwijkende seksuele ontwikkeling en het handelen bij seksueel risicogedrag en misbruik staat centraal in deze themacompetentie (Kleine & Beijer, 2013). Daarnaast is er een belangrijk instrument ontwikkeld en geïmplementeerd: Het “Kwaliteitskader voorkomen seksueel misbruik in de jeugdzorg” (Jeugdzorg Nederland, 2013). Dit kader

biedt een aantal aanbevelingen, te verwerken in de kwaliteitssystemen van organisaties op het gebied van jeugdhulp. De commissie Samson sprak zich ook uit voor registratie van professionals die in de jeugdzorg (inmiddels “jeugdhulp”) werkzaam zijn.

Beroepsregistratie

Professionals die sinds 2013 werkzaam zijn in de “smalle” jeugdzorg moesten al geregistreerd zijn bij het Kwaliteitsregister Jeugd (SKJ). Het Kwaliteitsregister Jeugd is als onderdeel van de jeugdwet wettelijk ingekaderd. Deze wettelijke status geldt ook voor de wet BIG. Studenten sociale studies, vooral de sph studenten en mwd studenten die werkzaam waren in het gedwongen kader, konden na het volgen van het uitstroomprofiel jeugdzorgwerker geregistreerd worden bij het SKJ. In het kader van de professionalisering van de jeugdzorg is er, na het STIP-J traject, het Programma Professionalisering Jeugdhulp en Jeugdbescherming([PPJ en J](#)) gestart. Hier zijn de beroepsverenigingen, werkgevers (waaronder de gemeenten), brancheverenigingen, MBO en HBO- onderwijs en het SKJ vertegenwoordigd. In samenhang met elkaar zijn de opleidingsprofielen, wat betreft het domeinprofiel “sociaal werk in het jeugddomein”, ontwikkeld, het beroepsprofiel en het competentieprofiel voor de ‘jeugd- en gezinsprofessional”.

Van drie opleidingen naar een opleiding sociaal werk

Gedurende het project bracht de commissie Boutellier het adviesrapport “Meer van Waarde” uit (Vereniging Hogescholen, 2014), waarin opleidingen werd onder andere geadviseerd de identiteit van de opleidingen te versterken, op te leiden tot reflectieve professionals, te kiezen voor een overzichtelijke ordening in drie basisprofielen en de inbedding van de opleidingen te versterken. Daarnaast adviseerde de Gezondheidsraad met het advies: ‘Sociaal werk op solide basis’ het sociaal werk verder te professionaliseren, met een volwaardig kennissysteem als fundament. Professionals zouden hun beroepsorganisatie verder uitbouwen en goede na- en bijscholing opzetten. Het instellen van een beroepsregister zou volgens dit advies de professionele status van professionals sociaal werk verder kunnen versterken.

De meeste Hogescholen nemen dit advies voor de hogere sociale studies (HSS) over. Ingegeven door deze ontwikkelingen stelden de hogescholen in 2015 de [Koers voor de hogere sociale studies](#) vast, een inhoudelijke ontwikkelrichting voor de opleidingen in het domein sociaal werk. In het verlengde daarvan is een landelijk [opleidingsdocument sociaal werk](#) ontwikkeld dat begin 2017 is vastgesteld. De drie basisprofielen zijn: Sociaal werk - jeugd, sociaal werk= zorg en sociaal werk –welzijn en samenleving. en langdurige zorg ().

Er wordt momenteel binnen de meeste HSS opleidingen een nieuw curriculum ontwikkeld, dat met ingang van september 2017 de eerste studenten zal opleiden tot sociaal werkers die over het algemeen zullen afstuderen in één van de drie domeinprofielen. Voor toekomstige professionals in de jeugdhulp is het van belang dat zij het profiel sociaal werk-jeugd volgen, omdat zij zich alleen dan kunnen laten registreren. De registratiecriteria en herregistratiecriteria worden momenteel (medio 2017) vastgesteld en de verwachting is dat studenten die met een ander profiel uitstromen zich, afhankelijk van het gevolgde traject, fundamenteel zullen moeten bijscholen voor zij zich kunnen registreren bij het SKJ. Het huidige uitstroomprofiel jeugdzorgwerker en de themacompetentie seksualiteit zijn wat betreft de competenties opgenomen in de kwalificatie zoals beschreven in het landelijk document sociaal werk (2017).

Deze registratie is van belang omdat de meeste jeugdhulpaanbieders willen werken met geregistreerde professionals. Volgens het kwaliteitskader jeugd moeten werkgevers voor complexe werkzaamheden altijd HBO-geschoolde geregistreerde (SKJ of BIG) professionals inzetten tenzij er een rede is een niet-geregistreerde professional in te zetten. Niet geregistreerde professionals kunnen dan werkzaamheden verrichten onder verantwoordelijkheid van geregistreerde professionals.

In de kennisbasis van de student met domeinprofiel sociaal werk-jeugd zullen ook kwalificaties rond het thema seksualiteit moeten zijn opgenomen. Deels in het generieke deel van de eerste twee jaar, deels tijdens de stage en de sociaal-agogische interventie. Bij het ontwikkelen van het nieuwe curriculum moeten de kwalificaties (zie bijlage 3) rond het thema seksualiteit duidelijk zijn opgenomen. Het is de vraag of dit voldoende gebeurt en de toekomstige afgestudeerde jeugdprofessional beschikt over

kennis- en vaardigheden wat betreft seksueel gedrag signaleren, bespreekbaar maken en hulpverleners die recht doen aan de bedoeling van dit profiel in het kader van de professionalisering van de jeugdhulp.

De aanbevelingen van de commissie Samson en het toenmalige kabinet zijn nog steeds actueel. Niet alleen in residentiële settingen maar in het algemeen blijkt er in de jeugdhulp nog steeds sprake van handelingsverlegenheid. Het landelijk toezicht jeugd beoordeelde in 2016 dat het systematisch inschatten van risico's op seksueel grensoverschrijdend gedrag, het scholen van medewerkers en het evalueren van incidenten met betrekking tot seksueel grensoverschrijdend gedrag nog verbeterd kan worden (<https://www.inspectiejeugdzorg.nl/wp-content/uploads/2017/04/Jaarbeeld-2016-Landelijk-toezicht-jeugd.pdf>). Dat geeft aan dat blijvende aandacht - ook binnen het beroepsonderwijs - van belang is.

2. Leerbehoefte van studenten van Avans

Gedurende het project hebben negen studenten van Academie voor Sociale Studies 's-Hertogenbosch (AHS) en Academie voor Sociale Studies Breda (ASB) afstudeeronderzoek gedaan naar de plek van het thema seksualiteit in het onderwijs en de competenties die docenten nodig hebben om hierover les te kunnen geven. Vier studenten hebben onderzocht in hoeverre derde- en vierdejaarsstudenten bij Avans het thema zagen terugkomen in het onderwijs. Over het algemeen gaven studenten aan dat zij zich onvoldoende voelden toegerust voor de praktijk en de praktijk zelf bleek ook niet in alle gevallen in staat om adequaat in te gaan op signalen van gezond en ongezond seksueel gedrag. Dat betekent dat studenten ook in de praktijk niet de gelegenheid hadden competenties op het gebied van het bespreekbaar maken van seksueel gedrag te verweven.

Bevindingen van studenten waren bijvoorbeeld:

- Studenten voelden zich onvoldoende tot niet toegerust in hun opleiding om signalen over ongezond seksueel gedrag te kunnen opvangen;
- Studenten willen meer kennis vergaren over seksualiteit in het algemeen en wat gezond en ongezond seksueel gedrag is;
- Studenten willen leren seksualiteit bespreekbaar te maken;
- Lessen over seksualiteit zijn algemeen en oppervlakkig;
- Studenten leren niet waar ze op kunnen letten als het gaat om seksueel gedrag;
- Studenten hebben niet geleerd ongezond en risicovol seksueel gedrag te signaleren;
- Studenten hebben niet geleerd wat signalen zijn van seksueel misbruik;
- Studenten hebben niet geleerd gezond of ongezond seksueel gedrag bespreekbaar te maken.

Studenten bevelen aan wel aandacht te hebben voor het verwerven van kennis en vaardigheden rond seksualiteit. Bovendien bevelen zij aan dit te doen vóór studenten beginnen met hun praktijkstage. Voor een overzicht van de afstudeeronderzoeken zie de bijlage.

3. Aandacht voor de themacompetentie in het beroepsonderwijs

Een van de andere tastbare resultaten van dit project is de landelijke [Monitor themacompetentie seksualiteit](#) waarmee opleidingen hun eigen curriculum onder de loep kunnen nemen. Niet alleen door studenten van Avans, maar ook in het werkveld wordt veel geklaagd over het feit dat opleidingen weinig aandacht hebben voor het thema seksualiteit en aankomende professionals niet geleerd hebben seksualiteit bespreekbaar te maken. Klopt dat beeld? Door de Monitor in te vullen krijgen opleidingen een goed beeld van het eigen aanbod. De geaggregeerde data geven een totaalbeeld. Daarbij moet worden aangemerkt dat het hier nog steeds om een om een beperkte selectie van alle opleidingen gaat.

De Monitor is door curriculumverantwoordelijken of docenten van 19 opleidingen ingevuld (2 mbo Gezondheidszorg, 17 hbo: 1 bewegingskunde, 2 verpleegkunde, 5 pedagogiek, 11 sociale studies). De beschikbare cijfers bevestigen het beeld dat de afstudeeronderzoeken schetsten. Hoewel alle invullers de themacompetentie relevant vinden, geeft 79% aan dat er in de eigen opleiding te weinig aandacht voor het thema is. Gemiddeld geven de opleidingen zichzelf een rapportcijfer 5,9.

Een aantal invullers geven aan dat zij vrezen dat de themacompetentie alleen in het uitstroomprofiel jeugd aan bod komt. En inderdaad blijkt dat veel van het onderwijs wat er plaats vindt, niet als verplicht onderdeel, maar als keuzemogelijkheid aangeboden wordt.

Basiskennis over seksualiteit komt in een derde van de opleidingen niet als verplicht onderdeel voor. Kennis m.b.t. methodisch handelen bij seksualiteitsvraagstukken is zelfs in twee derde van de opleidingen niet verplicht. Aandacht voor houdingsaspecten en vaardigheden rondom het thema seksualiteit bespreekbaar maken is evenmin altijd verplichte kost, zoals uit de tabellen hieronder blijkt

Tabel 1: Aandacht voor houdingsaspecten in het curriculum (n = 19)

Houdingsaspecten	Ja, verplicht	Ja, keuze	Nee	Weet niet
Afwijzing seksueel grensoverschrijdend gedrag	9	8	0	2
Acceptatie van seksualiteit in de levensloop	12	6	0	1
Open houding ten aanzien van seksualiteit	10	8	0	1
Acceptatie van seksualiteit	11	6	1	1
Persoonlijke dilemma's	10	6	1	2

Tabel 1: Aandacht voor houdingsaspecten in het curriculum (n = 19)

Vaardigheden	Ja, verplicht	Ja, keuze	Nee	Weet niet
Reflecteren op eigen seksuele normen en waarden	12	4	1	2
Reflecteren op eigen handelen t.a.v. seksueel gedrag	10	7	0	2
Impact van schokkende verhalen kunnen bespreken	10	5	1	3
Seksueel gedrag jeugdigen bespreekbaar maken met ouders	4	9	4	2
Seksueel gedrag bespreekbaar maken met jeugdige zelf	9	5	5	0
Handelen conform de meldcode en protocol seksueel misbruik	13	5	1	0
Veiligheidsanalyse maken i.o.m. team en leidinggevende	4	7	5	3
Veiligheidsplan maken i.o.m. team en leidinggevende	5	4	6	4
Bespreekbaar kunnen maken van seksueel getint gedrag van collega's en leidinggevenden	12	5	2	0
Kunnen werken met het Vlaggensysteem	4	13	1	1
Kunnen werken met een andere methode voor het signaleren van Seksueel grensoverschrijdend gedrag	2	9	5	3
Passende interventies ter ondersteuning van de seksuele ontwikkeling kunnen inzetten bij verschillende doelgroepen	4	10	2	3
Passende preventieve interventies m.b.t. seksuele risico's kunnen inzetten	3	11	1	4
Specifieke gespreksvaardigheden m.b.t. bespreekbaar maken seksualiteit en seksuele risico's	6	9	2	2
Kunnen hanteren meerzijdige partijdigheid	4	8	4	3

Het valt op dat meerdere respondenten aangeven dat kennis van het onderwerp seksualiteit slechts bij een paar docenten per opleiding aanwezig is. Meerdere respondenten geven aan dat zij bijscholingen hebben georganiseerd voor collega's, maar dat hier weinig animo voor is.

Het invullen van de Monitor levert ook concrete tips op: invullers krijgen via het dashboard van de Monitor links naar informatie en lesmateriaal over de nog ontbrekende competenties. Die informatie wordt grotendeels via het kennisatelier van ["Leren signaleren"](#) geboden.

4. Blauwdruk voor een leerlijn seksualiteit

Voor het werken met jeugd is het beheersen van de themacompetentie seksuele ontwikkeling, seksueel risicogedrag en seksueel misbruik een voorwaarde (Kleine & Beijer, 2013). Daarom is er vanuit de doelstellingen van het project een blauwdruk voor een leerlijn seksualiteit ontwikkeld voor de HSS, om ontwikkelaars te ondersteunen en te inspireren.

Seksualiteit is een thema waar iedere hulpverlener in het maatschappelijk domein vroeg of laat mee te maken krijgt, het onderwerp speelt uiteraard niet alleen bij jeugd. Daarom is er voor gekozen om binnen de leerlijn een onderscheid te maken tussen generieke competenties (die iedere hulpverlener zou moeten bezitten) en specifieke competenties (die verplicht zijn voor de themacompetentie voor uitstroomprofiel jeugd¹). Deze leerlijn is tot stand gekomen met input van docenten van: Fontys, Hogeschool Leiden, Hogeschool Saxion, Hogeschool Utrecht en Avans Hogeschool, en bezoekers van een landelijke docentenbijeenkomst in januari 2016.

Jaar 1

Competentiegebied	Leerdoel(en)	T/G
Kennis	De student weet wat de begrippen seksualiteit en intimiteit inhouden, en kent de seksuele rechten van mensen	G
	De student kan het onderwerp plaatsen in de context van de maatschappelijke actualiteit en de context van het beroep	G
	De student kent de normale seksuele ontwikkelingsfasen van geboorte tot ouderdom, inclusief de ontwikkeling van een seksuele identiteit, seksuele oriëntatie en genderidentiteit	G
Bewustzijn/ Houding	De student onderkent dat seksualiteit een thema is binnen de hulpverlening	G
	De student is zich bewust van de kenmerken van de eigen seksuele ontwikkeling	G
	De student is zich bewust van eigen seksuele grenzen en de grenzen van anderen	G
	De student herkent de eigen normen en waarden met betrekking tot seksualiteit en de persoonlijke dilemma's	G
Vaardigheden	De student beheerst een adequate, professionele woordenschat rondom het onderwerp seksualiteit en kan met anderen (bijvoorbeeld medestudenten) spreken over seksualiteit	G
	De student kan in gesprekken over seksualiteit aansluiten bij de ander (bijvoorbeeld medestudenten)	G
Visie	De student heeft een onderbouwde visie met betrekking tot seksualiteit als thema binnen de hulpverlening	G

¹ Deze blauwdruk is geschreven naar aanleiding van de "oude" situatie waarin er nog sprake is van een uitstroomprofiel jeugdzorgwerker en een themacompetentie seksualiteit.

Jaar 2

Competentiegebied	Leerdoel(en)	T/G
Kennis	De student kent kenmerken van een afwijkende seksuele ontwikkeling bij jongeren	T
	De student kent actuele feiten en cijfers op het gebied van seksueel risicogedrag en seksueel misbruik in de jeugdzorg	T
	De student kent de gevolgen van seksueel misbruik	G
	De student kent de meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling	G
	De student kent methodieken om seksualiteit bespreekbaar te maken en seksuele gezondheid te bevorderen	G
	De student kent het Vlaggensysteem en/of andere methodieken om seksueel risicogedrag en seksueel misbruik te signaleren	T
	De student kent de sociale kaart van Nederland met betrekking tot seksuele hulpverlening	G
	De student kent modellen voor de bevordering van seksuele gezondheid, onder andere: <ul style="list-style-type: none"> - De vijf pijlers van de integrale bevordering van seksuele gezondheid - Het PLISSIT-model 	G
	De student kent de beroepscode, en kent de implicaties daarvan met betrekking tot seksualiteit als thema binnen de hulpverlening	G
Bewustzijn/Houding	De student is zich bewust van diverse vormen van seksualiteitsbeleving naar gender, seksuele voorkeur en cultuur	G
	De student is zich bewust van de diversiteit in Seksuele hulpvragen bij verschillende doelgroepen	G
	De student is zich bewust van de rol van subjectiviteit in de beoordeling van seksueel gedrag en seksueel misbruik	G
Vaardigheden	De student kan optreden conform de eerste stap van het Plissit model (permission)	G
	De student kan met cliënten (jongeren en volwassenen) eenvoudige vragen rondom seksualiteit bespreken.	G
	De student kan een voorlichtingsactiviteit ontwikkelen en uitvoeren voor een specifieke doelgroep op basis van theorie en praktijkkennis	G
	De student kan adequate vaardigheden en een adequate houding toepassen in gesprekken met cliënten over seksualiteit, specifiek: Veiligheid bieden, Aansluiten, Meerzijdige partijdigheid betrachten	G
	De student kan persoonlijke dilemma's op het gebied van seksualiteit benoemen en hierover in gesprek gaan met anderen	G
	Student weet hoe eigen integriteit te bewaken (voorkomen zelf beschuldigd te worden)	G
	De student kan seksueel gedrag adequaat inschatten (het Vlaggensysteem toepassen) in leersituaties.	T
	De student kan met ouders/verzorgers praten over seksualiteit en preventie van seksuele risico's bij jongeren	T
Visie	De student heeft een visie op ethische en professionele dilemma's rondom seksualiteit en intimiteit zoals de spanning tussen een ontwikkelingsgericht klimaat en controle en aansprakelijkheid.	G

Jaar 3:

Competentiegebied	Leerdoel(en)	T/G
Kennis	De student weet wat kenmerken van plegers van diverse vormen van seksueel geweld zijn, en wat risicofactoren in de persoon en de context zijn, ook bij professionals	G
	De student kent instrumenten die het risico op het plegen van seksuele delicten in kaart brengen	G
	De student kent risicofactoren die bij professionals en andere omstanders het adequaat signaleren, bespreekbaar maken en reageren op seksueel gedrag beperken.	G
	De student kent de sociale kaart op het gebied van hulpverlening bij seksueel geweld en kent de procedures bij doorverwijzing naar andere vormen van hulpverlening/begeleiding.	G
Bewustzijn/ Houding	De student is zich bewust van de eigen werkstijl en de eigen vaardigheden en valkuilen bij het werken met slachtoffers en/of plegers van seksueel geweld	G
	De student is zich bewust van het risico op secundaire traumatisering bij het werken met slachtoffers of plegers van seksueel geweld	G
Vaardigheden	De student kan seksueel gedrag van jongeren in een praktijksituatie adequaat inschatten, bespreekbaar maken en er adequaat op reageren met behulp van een methodiek die past bij de context (bijvoorbeeld met het Vlaggensysteem)	T
	De student kan aan de hand van een complexe casus (uit de eigen praktijk/of een realistische, zelf geconstrueerde casus), de meldcode toepassen en een veiligheidsplan maken, en bespreken in teamverband	G
	De student kan het eigen professionele handelen bij een complexe casus waarbij sprake is van seksueel misbruik, onderbouwen, handelingsalternatieven afwegen, en reflecteren op het eigen handelen.	G
	De student kan de impact van het werken met slachtoffers en/of plegers van seksueel geweld bespreken met collega's	G
Visie	De student heeft een onderbouwde visie op het omgaan met ethische dilemma's bij het werken met slachtoffers en/of plegers van seksueel geweld	G
	De student kent het instellingsbeleid op het gebied van seksualiteit en heeft een onderbouwde visie daarop.	G

Jaar 4:

Competentiegebied	Leerdoel(en)	G/T
Kennis	De student is op de hoogte van nieuwe en actuele ontwikkelingen inzake seksueel gedrag van jongeren en volwassenen, van de mogelijke risico's van dergelijke ontwikkelingen voor de seksuele gezondheid, en kan deze plaatsen in de context van algemene maatschappelijke ontwikkelingen	G
	De student is op de hoogte van de relevante juridische kaders bij het bespreekbaar maken van vermoedens van seksueel misbruik	G
Bewustzijn/ Houding	De student is zich bewust van de eigen competenties en valkuilen inzake het bespreekbaar maken van seksualiteit en seksueel misbruik, en van eigen professionele houding ten aanzien van seksualiteit bij cliënten.	G

	De student is zich bewust van de impact van vermoedens van seksueel misbruik op ouders/verzorgers/mogelijke plegers	G
Vaardigheden	De student kan vermoedens van seksueel misbruik bespreekbaar maken met ouders/verzorgers/mogelijke plegers.	T
	De student kan slachtoffers van seksueel misbruik/ouders/verzorgers/vermoedelijke plegers adequaat doorverwijzen naar passende vormen van hulpverlening.	G
	De student kan op afdelings- en instellingsniveau een beleidsadvies geven omtrent omgaan met seksueel (on)gezond gedrag van cliënten en medewerkers.	G
Visie	De student heeft een visie ten aanzien van de rol van de sociale professional inzake preventie en begeleiding/behandeling inzake seksueel misbruik.	G
	De student heeft een onderbouwde visie ten aanzien van een adequaat instellingsbeleid inzake seksualiteit en seksueel gedrag van cliënten en medewerkers.	G

5. Wat werkt bij het lesgeven over seksualiteit?

Uit een systematische review van wetenschappelijke studies (Vosters, Boer, Wismans & Höing; in voorbereiding) blijkt dat er weinig onderzoek gedaan is naar het opleiden tot handelingsbekwame social workers inzake het bespreekbaar maken van seksualiteit. Het bespreekbaar maken en bevorderen van seksuele gezondheid van cliënten wordt wel gezien als onderdeel van de professionele rol. Kijkend naar wat werkt in de opleiding tot social worker met betrekking tot het vergroten van handelingscompetenties op dit gebied, kan het volgende geconcludeerd worden.

Onderzoek toont aan dat professionals zich ongemakkelijk en niet adequaat voorbereid voelen om zaken met betrekking tot seksualiteit bij cliënten aan te kaarten. Dit komt onder andere door een gebrek aan kennis en training. In de opleiding en in de praktijk zou seksualiteit gezien moeten worden een integraal onderdeel van ieders identiteit zodat het onderwerp op verschillende plekken in het curriculum geborgd kan worden. Docenten dienen niet alleen aandacht te besteden aan afwijkend seksueel gedrag zoals bijvoorbeeld in het geval van misbruik, maar zouden ook juist aandacht moeten besteden aan de gezonde seksuele ontwikkeling. Kennis over specifieke doelgroepen, denk aan ouderen en mensen met een beperking is daarbij wenselijk.

Net als bij professionals werkzaam in zorg en welzijn, zijn ook persoonlijke overtuigingen en waarden van de docent van invloed op de manier waarop over dit onderwerp gecommuniceerd wordt. Aan de basis van goed onderwijs staat dan ook een docent met een open houding ten aanzien van seksualiteit, die reflectief is, in staat is anderen aan te zetten tot reflectie en opvattingen en waarden van studenten op een respectvolle, cultuur- en context sensitieve manier weet uit te dagen. Reflectieoefeningen, rollenspellen en groepsdiscussies zijn werkvormen die mogelijk effectief zijn bij het onderzoeken van eigen waarden en houding ten opzichte van seksualiteit. Daarnaast is het belangrijk om niet alleen in de opleiding te investeren in deze handelingscompetentie. Ook de praktijk, door middel van bijvoorbeeld praktijkbegeleiders, dient hierbij betrokken te worden om het onderwerp ook daar te steviger op de kaart te zetten.

6. Benodigde competenties van docenten

Afstudeeronderzoek van studenten naar de vraag wat docenten bij ASB en ASH belangrijke competenties vonden om les te kunnen geven over seksualiteit leverde de volgende lijst met competenties op:

- Reflectief kunnen luisteren en gevoelig zijn voor signalen van studenten;
- Een open houding ten aanzien van het onderwerp;
- In staat zijn een veilige sfeer te creëren en te behouden;
- Lef hebben om het thema aan te snijden en er les over te geven;
- Het kunnen en durven geven van een plek van de eigen ervaring van student en de docent;
- Respect hebben voor de seksualiteit van de student;
- Je kwetsbaar op durven stellen;
- Het bewust zijn van de mogelijke kwetsbaarheid van de student.

Docenten ASH en ASB vinden dat ze onderling niet genoeg spreken over seksualiteit en dat het hen niet lukt het thema bespreekbaar te maken.

7. Advies aan de onderwijscommissies

Gedurende het Vlaggensysteem RJ project werd steeds duidelijker dat ondanks de aanbevelingen van de commissie Samson en het hieruit volgende kwaliteitskader nog steeds sprake was van onvoldoende borging van de themacompetentie seksualiteit in de uitvoer van het curriculum. Op dit moment wordt in het kader van het nieuwe curriculum inhoud gegeven aan nieuw onderwijs. Dit biedt de kans om het thema seksualiteit op verantwoorde en duurzame wijze in het onderwijs te verankeren. Daarom willen wij op basis van de kennis die in het onderwijsproject is verzameld een aantal adviezen aan onderwijscommissies geven.

- Identificeer de noodzakelijke competenties op het gebied van (on)gezond seksueel gedrag die aandacht moeten krijgen in het generieke en daarnaast in het domein specifieke deel van de opleiding. Dit kan door iemand te faciliteren om het nieuwe curriculum hierop te “scannen”. Geef deze specifieke competenties expliciet en op het juiste moment aandacht in het onderwijs, zowel tijdens de eerste twee jaar als in de stages:
 - door in de vakken in het onderwijs expliciet vast te leggen welke kennisbasis op het gebied van seksualiteit waar geborgd moet worden. Een hulpmiddel hierbij kan de ‘blauwdruk leerlijn seksualiteit’ zijn, die in het kader van het Vlaggenproject is ontwikkeld, en leerdoelen per opleidingsjaar beschrijft.
- Geef docenten inzicht in de tekorten die studenten constateren wat betreft kennis en handelen rond het bespreekbaar maken van gezond seksueel gedrag:
 - door studenten en alumni uit te nodigen om hun ervaringen met het onderwijs te presenteren voor de onderwijscommissie en docenten
- Schep randvoorwaarden die nodig zijn om docenten (on)gezond seksueel gedrag en aanverwante thema’s in de lessen te laten bespreken en doceren:
 - door ontwikkelaars te wijzen op de lesmaterialen die beschikbaar zijn op het kennisatelier van het [project “leren signaleren”](#)
- Geef aandacht aan de eigen socialisatie en ervaringen van studenten, vooral waar die van invloed zijn op het bespreekbaar kunnen maken van gezond seksueel gedrag:
 - door dit onderwerp in SLB en supervisie nadrukkelijk aan de orde te stellen
- Laat het Vlaggensysteem RJ onderdeel te zijn van het curriculum, en biedt waar mogelijk de volledige basis cursus (1 dag) aan. Zorg voor voldoende gecertificeerde trainers.

- Inventariseer wat de behoefte aan bijscholing in het werkveld is rond het bespreekbaar maken van gezond seksueel gedrag. Bezie of hierin een rol gepakt kan worden:
 - docenten kunnen zich via Movisie in een specifieke docentencursus laten trainen als gecertificeerde trainer Vlaggensysteem RJ en mogen dan ook mensen uit het werkveld een volledige basistraining geven.
 - Een combinatie van trainingen voor studenten en praktijkprofessionals kan wellicht ook een goede manier zijn om praktijk en onderwijs bij elkaar te brengen

Tot slot

Dat professionals seksualiteit moeilijk bespreekbaar vinden is een al oud en hardnekkig fenomeen. Eind jaren tachtig bracht het onderzoek van Nel Draijer naar seksueel misbruik van meisjes en de affaire Fienkenseper eenzelfde nationale schok teweeg als in 2012 het onderzoek van de commissie Samson. Veel slachtoffers waren bekend bij de hulpverlening, maar het seksueel misbruik kon jarenlang doorgaan, omdat het niet gesignaleerd werd. Ook toen werden er landelijke actieprogramma's in het leven geroepen, werd er beleid en wetgeving gemaakt die moest bijdragen aan de aanpak van seksueel misbruik en de bevordering van gezond seksueel gedrag. Die nationale verontwaardiging zorgde voor veel aandacht voor het thema maar naarmate de jaren verstreken, nam die aandacht ook weer af.

Nog steeds is het zo dat het thema weliswaar op de beleids- en uitvoeringsagenda's staat maar er even zo vaak ook weer uit verdwijnt. Het is verontrustend dat ook na enkele decennia bewustzijn van het probleem onze opleidingen nog steeds studenten afleveren die handelingsverlegen zijn als het gaat om kennis en vaardigheden rond seksueel gedrag en het bespreekbaar maken ervan. Deze roep om meer aandacht in de Hogere Sociale Studies voor het bespreekbaar maken van seksualiteit komt van docenten van hbo-instellingen en experts van kennisinstellingen. In de loop van het onderwijsproject hebben velen een bijdrage geleverd aan de resultaten, die we in deze notitie samengevat presenteren.

Het valt op dat dit veelal mensen zijn met veel ervaring met dit onderwerp, die zich al heel lang voor het onderwerp inzetten en betrokken zijn bij beleid en uitvoering van het sociaal werk. We hopen dat er met het nieuwe onderwijs een nieuwe generatie experts ontstaat die in staat is hun kennis en ervaring in het bevorderen van gezond seksueel gedrag te delen en te borgen in het onderwijs en in het werkveld.

Bijlage 1: Afstudeeronderzoeken gedurende het project Vlaggensysteem RJ

Adriaans, K. (2016) [Let's talk about sex](#). Een onderzoek middels Q-methodologie naar de competenties die docenten van de Academie voor Sociale Studies in Breda belangrijk vinden bij het bespreekbaar maken van seksualiteit in lessituaties.

Engelen, N. van (2016). [Let's talk about sex](#). Een onderzoek naar de handelingsverlegenheid van professionals in de residentiële jeugdzorg omtrent het thema seksualiteit.

Jansen, N. (2016) [Bespreekbaar maken van seksualiteit in het hoger onderwijs](#). Onderzoek middels Q-methodologie naar de competenties die docenten van de Academie voor Sociale Studies in 's-Hertogenbosch belangrijk vinden bij het bespreekbaar maken van seksualiteit in lessituaties.

Kerckhoven, L. van (2016) [Het bespreekbaar maken van seksueel gedrag](#). Onderzoek middels Q-methodologie naar de belevingen van professionals in de residentiële jeugdzorg omtrent het bespreekbaar maken van seksueel gedrag met jongeren.

[Asseldonk, A.L. van. \(2015\) Onderwijs m.b.t. bespreekbaar maken \(on\) gezond seksueel gedrag](#). Ervaringen van derdejaars studenten Social Studies.

[Berselaar, B. van den \(2015\) Lesgeven over \(on\)gewenst seksueel gedrag in het HBO](#)
Gorkum, D. van (2015) 150625 [Kwaliteit onderwijs m.b.t. seksualiteit en seksueel \(on\)gezond gedrag](#). Onderzoek naar ervaringen van vierdejaars studenten Social Studies.

[Linger, I. \(2015\) Seksueel gezond & ongezond gedrag](#). Onderzoek naar ervaringen van derdejaars studenten Social Studies in het waarnemen, signaleren en bespreekbaar maken van seksueel gedrag.

[Merkx, A. \(2015\) Seksualiteit van de cliënt als onderwerp in HBO](#)

Heel, C. van, Graaf, T. de, Haren, S. van, Jansen, V., & Jong, Ch. de. (2014) [Het bespreekbaar maken van seksualiteit](#). Hoe je als (toekomstig) professional tegemoet kunt komen aan de wensen en behoeften van jongeren binnen de residentiële jeugdzorg.

Bijlage 2: Kwalificaties:

Bouwsteen Beroep sociaal werk	
<i>Relevante elementen in de generieke kennisbasis</i> <ul style="list-style-type: none">– Maatschappelijke opdracht van sociaal werk– Internationale definitie van sociaal werk, waaronder universele rechten van mensen en kinderen– Kernwaarden van het beroep, zoals empowerment, participatie, inclusie, rechtvaardigheid, diversiteit	<i>Kennisbasis profiel sociaal werk – jeugd</i> <ul style="list-style-type: none">– Pedagogische visies, ook internationaal– Rechten van het kind (IVRK)

Bouwsteen Gebruikers sociaal werk*Relevante elementen in de generieke kennisbasis*

- Sociaal functioneren van individuen in interactie met de directe sociale omgeving: gezin, (peer)groep, lokale gemeenschap
- Interactie en wederzijdse beïnvloeding in de directe sociale omgeving: groepsdynamica, systeemtheorie, interactietheorie
- Intermenselijke invloeden die sociaal functioneren bevorderen: empathie, bescherming, zorgzaamheid, ondersteuning, sociaal-culturele inclusie
- Intermenselijke invloeden die sociaal functioneren belemmeren: pesten, huiselijk/ seksueel geweld, vooroordelen, discriminatie, etikettering/stigmatisering, sociaal- culturele uitsluiting
- Gebruik van de meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling
- Intergenerationele overdracht
- Sociale kwetsbaarheid en kracht: belemmeringen en mogelijkheden voor (de ontwikkeling van) sociaal functioneren
- Basale kennis over beperkingen en problemen met betrekking tot gezondheid en gedrag
- Wettelijke bescherming van kwetsbare burgers
- Gedwongen kaders: maatregelen m.b.t. ouderlijk gezag; gedwongen opname
- Motorische, zintuiglijke, seksuele, emotionele, affectieve, cognitieve, sociale ontwikkeling gedurende de levensloop
- Sociale ontwikkelprocessen in relatie met de omgeving: hechting, socialisatie, ontwikkeling van sociale relaties en vaardigheden
- Ontwikkeling van persoonlijkheid en identiteit

Kennisbasis profiel sociaal werk – jeugd

- Ouderschapstheorieën
- Ontwikkelingspsychologie
- (Ortho)pedagogiek
- Gezinspedagogiek, met name kennis over meervoudige loyaliteit, scheiding
- Basis onderwijspedagogiek
- Spel- en vrijetijdskunde
- Mediapedagogiek
- Ontwikkelingspsychopathologie
- Sociologie, met name visies op jeugd en opvoeden, jeugdculturen
- Criminologie, met name kennis over jeugdcriminaliteit
- Jeugdgezondheidszorg
- Kennis over seksualiteit, misbruik, risicogedrag
- Werken in gedwongen jeugdkader

Bouwsteen Werkwijzen sociaal werk	
<p><i>Relevante elementen in de generieke kennisbasis</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – Praktijktheorieën waaronder opvoedkundige benaderingen – Ondersteunende theorieën voor methodisch werken, waaronder opvoedtheorieën – Theorieën over helpen, begeleiden en coachen, waarnemen en observeren, gespreksvoering, creatief agogische benaderingen en conflicthantering – Normatieve en levensbeschouwelijke dimensies van sociaal werk – Beroepscode in het sociale domein 	<p><i>Kennisbasis profiel sociaal werk – jeugd</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – Educatieve media en e-hulp – Opvoed- en interventiedilemma's – Communiceren met peuters, kleuters, kinderen, pubers, adolescenten – Cliëntgestuurd werken met jeugdigen – Effectieve jeugdinterventies (Nji) – Richtlijnen Jeugdhulp – Filosofie in relatie tot opgroeien en opvoeden (ethiek, zingeving, moraliteit, spiritualiteit)
Bouwsteen Organisatie sociaal werk	
<p><i>Relevante elementen in de generieke kennisbasis</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – Organisaties waar professionals sociaal werk werken zoals (gemeentelijke) overheid, sociale wijkteams, gespecialiseerde zorg gericht op bijvoorbeeld jeugd, gehandicapten, psychiatrie, verslavingszorg – Organisaties waarmee professionals sociaal werk samenwerken op het terrein van bijvoorbeeld onderwijs, gezondheidszorg, kunst & cultuur, sport, vrijetijdsbesteding en media – Intramuraal, semimuraal, extramuraal en ambulante voorzieningen – Verhouding burger, overheid en civil society 	<p><i>Kennisbasis profiel sociaal werk – jeugd</i></p>
Bouwsteen Maatschappelijke context sociaal werk	
<p><i>Relevante elementen in de generieke kennisbasis</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – Politieke stromingen en standpunten met betrekking tot het sociale domein – Sociaal beleid van landelijke, regionale en lokale overheden – Domeinspecifieke wet- en regelgeving zoals de Participatiewet, Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo), Wet langdurige zorg (Wlz), Jeugdwet, 	<p><i>Kennisbasis profiel sociaal werk – jeugd</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – (Pedagogische) <i>civil society</i> – Jeugdparticipatie en eigen regie jeugd – Gemeentelijk jeugdbeleid – Wet bescherming persoonsgegevens – Norm van de verantwoorde werktoedeling – Recht en wet: jeugdwet, jeugdrecht, familierecht, jeugdstrafrecht, leerplicht, jeugdbeleid

<p>beroepsregistratie (BIG-register), klacht- en tuchtrecht, privacywetgeving, Wet bijzondere opnemingen Psychiatrische Ziekenhuizen (Wet BOPZ).</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Kinderbeschermingsmaatregelen
Bouwsteen Onderzoek en innovatie sociaal werk	
<p><i>Relevante elementen in de generieke kennisbasis</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – Vindplaatsen van wetenschappelijke kennis over sociaal werk en effectieve sociale interventies – Landelijke kenniscentra en databanken voor effectieve interventies binnen het sociale domein – Innovatieve, op verbetering van de praktijk gerichte onderzoeksmethoden – Sociale en technologische innovatie in het sociale domein – Sociaal ondernemerschap 	<p><i>Kennisbasis profiel sociaal werk – jeugd</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – Nieuwe wetenschappelijke inzichten ten aanzien van jeugd en opvoeden – Nieuwe effectieve jeugdinterventies – Methodologie van (participatief) jeugdonderzoek – Ondernemerschap in de context van transformaties jeugdhulp
Bouwsteen Professionalisering sociaal werk	
<p><i>Relevante elementen in de generieke kennisbasis</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – Professionele standaarden voor de beroepsuitoefening – De maatschappelijke inbedding van professionalisering in onder meer beroepsvereniging, beroepsregistratie, beroepscode, tuchtrecht. 	<p><i>Kennisbasis profiel sociaal werk – jeugd</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – Professionalisering Jeugdhulp – Kwaliteitsregister Jeugd – Beroepscode Jeugdzorgwerker/ beroepscode voor professionals in jeugdhulp – Klachtrecht; Tuchtrecht voor professionals in jeugdhulp – Registratie en deskundigheidsbevordering